

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

C. VIII

1960

Sayı : 1 - 2

ONSEKİZİNCİ YÜZYILDA BİR OKUL KÜTÜPHANESİNİN AÇILIŞI

Dr. Müjgân CUNBUR

Kütüphanecilik tarihimizde I. Mahmud çağı, üzerinde dikkatle durulacak bir devirdir. 1780 — 1754 yılları arasında Osmanlı tahtında oturan I. Mahmud, bilgisi, güzel sanatlara gösterdiği ilgi ile tanınmıştı. Kanlı bir ihtilâlin sonunda tahta çıkan bu padişah, ilk saltanat yıllarını birbiri arkasına çıkan isyan teşebbüslerini bastırmakla geçirmiştir. Saltanatının ilk on yılını ise İran, Rus ve Avusturya harpleri kaplar. Zaman zaman kazılan zaferler, zaman zaman kaydedilen mağlûbiyetler arasında I. Mahmud memleket içi meseleler üzerine eğilmeye, bu arada eğitim konuları ile de ilgilenmeye fırsat bulmuştur. Özellikle kütüphane kurma hususunda kendinden önce Osmanlı tahtına oturan padişahlardan pek çoğunun aksine büyük bir faaliyet ve gayret göstermiştir. (1)

I. Mahmud devrinde pek çok devlet ve bilim adamı da bu hususta padişahı takip etmişlerdir. Bu yıllarda yalnız padişahın kurduğu kütüphane sayısı üçtür. I. Mahmud önce iki yıl ara ile iki cami kütüphanesi açmıştır. Bunlardan ilki 1740 yılında Ayasofya Câmii içinde kurulmuştur. İkinci ise Fatih Camiine bitişik özel bir kütüphane olarak inşa edilmiştir. 1742 yılında açılan bu kütüphane, vaktiyle Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Fatih külliyesi kütüphanelerinin, bir bakıma, yeniden ihyası sayılabilir.

Bu yazıda ne I. Mahmud devri bilgin veya devlet adamlarının kurduğu kütüphaneler, ne de I. Mahmud'un yukarıda andığımız iki kütüphanesi üzerinde durulacak değildir. Bu iki kütüphanenin ancak adları anılmak-

1) I. Mahmud'un biyografisi ve devri için Bk. İslâm Ansiklopedisi'nde M. Münir Aktepe'nin yazdığı (I. Mahmud) maddesine.

la yetinilecek, asıl bir okul, daha doğrusu bir yüksek okul kütüphanesi olan üçüncü kütüphanenin kuruluş ve açılışı, belgesiyle, anlatılacaktır. Bu kütüphane, Galatasaray Mektebi Kütühanesi'dir. (2)

Galatasaray'ın eğitim tarihimizde pek önemli bir yeri vardır. II. Bayezid devrinde ilk defa inşa edilen, Kanunî Sultan Süleyman'ın yeni baştan onarttığı Galatasaray Mektebi bazı padişahlar devrinde kapanmış, bazıları tarafından da yeniden ihya edilip açılmıştır. Galatasaray tarihinde I. Mahmud devrine gelinceye dek, üç defa kapanış ve dört açılış kaydedilmektedir. Bu irfan yuvasına I. Mahmud devrinde özel bir önem verildiğini görüyoruz. Bu önemin tarihî belgesi Vâsıf tarihinde rastladığımız satırlardır. Bu satırlar kütüphanecilik tarihimiz bakımından da ayrıca değer taşımaktadır.

«Tarih-i Vâsıf» diye tanınan Ahmet Vâsıf Efendi'nin «Mehasin ül-âsâr ve hakayık ul-ahbâr» adlı eserinde 1167 H. (1753, M.) yılı olayları kaydedilirken «Bina-yı kitab-hane-i der Saray-ı Galata» başlığı altında şu satırlara rastlanmaktadır :

«Asitane-i Saadetde bazı kibar mücerreden terbiye ve iktisab-ı maarif için eflaz-ı ekbadları olan evlâdlarını hezar niyaz ile Galata Sarayına gerag itdürüp leyl ü nehar muhafazadan ve hallerini mülâhazadan salim olup maarifden behre-yab olanları sevk-i kader ile Saray-ı Cedide alınıp fi'l-hakika ekseri derece-i istidadlarına göre feyz-yab ve gün-a-gün nân-pare ile ilâ ahir il-ömr varest-i kayd-i ihtiyac u ıztırab olurlar idi.»

Bu ibareden anlaşıldığına göre devrin kibarlarından bazıları çocuklarına daha iyi bir eğitim ve öğrenim sağlamak ve dolayısıyla istidatlarına göre bir istikbal temin etmek gayesiyle yalvararak çocuklarını Galatasaray'ına yazdırmaktadırlar. Tarihçi devam etmektedir :

«Ancak fakir ül-hal olanları tahsil-i kitaba kadir olamayup kitabet ve kiraatde zahmet-keş ve kayd-i isti'are-i kütüb ile hali müşevveş olup «Alât gerek etmeğe tahsil-i kemalât» vafkınca istidadı var ise dahi fıkdan-ı alet adem-i vusul-i matlaba illet olduğunu padişah-ı utarid-fıtnat nur-i kerametle teferrüs idüb Saray-ı mezkûrda bir kitab-hane ve derslane binasını ferman buyurup büyük oda mukabilinde bir mahall-i münasib tahsis ve esası tarsis olunub üç mah zarfında itmama karin ve irva-yı attaş için yemin ü yesarında iki aded çeşme-sar yapılup derslane müderris tayin ve talebe-i ulûmum esbab-ı tahsilleri teshil ü teshin ve fi'l-hakika bir eser-i

2) Kısaca Galatasaray tarihi için Bk. İsmail H. Baykal : Enderun Mektebi tarihi, I. Cilt, 1953. S. 98 v.s.

cemil olub hakan-ı zamanun defter-i hasenat ve ceraid-i a'mallerine ser-levha-i unvan olsa şayandır.» (3)

Kitap bulmakta zorluk çeken, dolayısıyla okuyup yazmakta güçlüğe uğrayan öğrenciler, yani fakir öğrenciler için Padişah I. Mahmud Galatasaray'ından bir kütüphaneyle bir derslane yapılmasını ferman ediyor. Saraydaki büyük oda karşısında uygun bir yerde kütüphane inşasına başlanıyor, üç ay içinde bitirilmeye çalışılıyor, sağ ve solunda da iki çeşme yapılıyor, derslaneye müderris atanıyor, öğrencilerin öğrenimleri kolaylaştırılıyor.

Üç ay sonra yani 1754 yılında kütüphanenin inşası bitiyor, yeni yapının rutubeti giderilip içinde oturulabilir bir duruma gelince kütüphaneye Topkapı saray'ından sandallarla ve Tophane iskelesi yoluyla sepetler içinde kitaplar getiriliyor. Sepetler iskeleden Galata Ağası, baltacılar ve saray zabıtları tarafından alınıp törenle yerlerine konuyor. Bu olayı Vâsıf Efendi, tarihinde, «Vekâyi-i sene 1168 ve vaz-ı kütüb be-kitab-hane-i Saray-ı Galata» başlıklı bölümde şöyle anlatır : (4)

«Bâlâda tahrir olunduğu vech üzere Galata Saray'ında bina olunan kitab-hane hitam bulup rutubeti zail ve adem-i tesir-i bilel-i muhatarası hasıl olup fûnun-i müteaddideyi şamil tertib olunan kütüb-i nefise sene-i mezkûre muharreminin ikinci sebt günü sepedlere vaz' olunup sandallar ile Tophane iskelesinden ihrac olundukda Galata Ağası mecmu'-ı teberdaran ve zibitan ile icra-yi resm-i istikbal ve kütüb-i mezkûreyi alay ile kitab-haneye isal eyledi. Silihdar-ı hazret-i şehryarı Ali Ağa ve Kitabhane hocası Muhaddis Mehmed Efendi ve üç oda hocaları ve şeyh ül-kurrası ve haremeyn müfettişi ve müteveli ve kâtibi ve derse tâyin olunan otuz nefer hulefa ve enderun gılmanı birun ve derun-ı kitab-hanede ictima' ve tilavet-ile bed' olunan aşr-ı Kur'an-ı azim üş-şanı guş-ı cap ile istima' akabinde Kitab-hane hocası «Tefsir-i Beydavî» den fatiha-i şerife tefsirine başlayup neşr-i dürer-i maani ve keşf-i esrar-ı mesani idüp duaya agaz ve sahib ül-hayrata dergâh-ı ulûhiyetden meded ü tefvik niyaz eyledi. Kitab-hanenün yemin ü yesarında olan çeşmesarun lülelerinden icra olunan şerbet-i sükker ile has u âm, şirin-kâm ve erbab-ı vazife ber-vech-i pişin muharrem aylığı virilüp cümlesi du'a-yı beka-yı ömr-i şahenşahiye zeban-güdâzı devam eylediler.»

Kitaplar yerine konduktan sonra kütüphanenin açılış töreni yapılmış-

3) Tarih-i Vâsıf. İstanbul 1209, I. Cilt, S. 34 - 35.

4) Aynı eser, I. Cilt, S. 39.

tır. Törende silihdar Ali Ağa, Kütüphaneye hoca olarak atanan Muhaddis Mehmed Efendi (ölümü 1755), mektepteki küçük, orta, büyük odaların hocaları, mektebin şeyh ül-kurra, haremeyn müfettişi, mütevellî ve kâtibi, müderrisler, otuz halife ve Enderunlu gılmanlar kütüphanenin iç ve dışında toplanıyorlar. «Kuran» dan bir aşır okunuyor. Muhaddis Mehmed Efendi «Beydavî tefsiri» nden fatiha suresi tefsirini açıkladıktan sonra duaya başlanıyor, törene kütüphanenin sağ ve solunda yapılan çeşmelerden akıtılan şeker şerbetleri içilerek son veriliyor. Mektepte görev alanlar törenden sonra 1754 yılı Muharrem ayhğını da peşin olarak almışlardır. Padişah açılış töreninde bulunamamıştır. Fakat altı gün sonra gerek kütüphaneyi ve gerek bağışladıkları nefis kitapları yerinde görmek üzere I. Mahmud Galatasaray'ına geliyor, kütüphanede kendisi için kurulan tahta oturuyor. Kütüphanede padişahın geldiği gün de «Kur'an» okunmuş, dualar edilmistir. Vâsıf Efendi bu olayı da şöyle anlatmaktadır: (5)

(KUDUM-İ ŞAHİ BE-SARAY-I GALATA)

«Müessis-i bünyan-ı hayrat-ı hassan olan padişah-ı zaman Galatasaray'ına tahsil-i rıza-yı ilâh zımnında vaz' buyurdıkları kütüb-ı nefiseye nigâh kasdiyle şehr-i muharremin sekizinci yövm-i hamis Galatasaray'ına devlet ü ikbal ile azimet ve hıyn-i bina-yı kitab-hanede makarr-ı hümayun olmak üzere inşa olunan taht-ı âli-bahta şeref ü ziynet virüp saray hocaları tilâvet-i Kur'an ve du'a-yı padişah-ı cihan ile iştigal ve cümlesi derya-yı berr ü mekrûmet-i şahaneden gark-ı ihsan u neval eylediler.»

İsmail Hakkı Baykal'ın «Enderun Mektebi tarihi» adlı eserinde bildirildiği üzere bu okul kütüphanesine 6 Kur'an, 75 tefsir, 12 tefsir haşiyesi, 10 kıraat kitabı, 149 hadis, 35 adet fıkıh haşiyesi, feraiz ve fetva, 16 adet usul-i fıkıh, 46 kelâm, 39 lugat, 13 sarf, 85 nahiv, 30 mantık, 50 fıkıh, 3 hikmet, 6 maani, 150 edebiyat, 78 tarih, 6 âdâb, 22, matematik, 12 heyet, 16 adet tasavvufia ilgili kitap, 22 adet murakkaat mevzuası verilmiştir. Kitapların toplamı 901 dir. 1754 yılı Türkiye'de matbaacılığın ilk yılları arasında sayılır. Bol miktarda kitap yoktur. Yazma kitaplar için de 901 az bir sayı değildir. Ne var ki konuları bakımından bu kitaplar da çoğunca klâsik medrese kitaplarıdır. Aralarında tâtbiķi ilimlere ait bir kitaba rastlanamamaktadır. (6)

Yine «Enderun Mektebi tarihi» nde bildirildiğine göre bir ara Gala-

5) Aynı eser, I. Cilt, S. 39 - 40.

6) İ. H. Baykal, Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, S. 110.

tasaray mektebi kapatıldığı zaman bu 901 kitabın 444 ü Ayasofya Kütüphanesi'ne, 457 si Fâtih Câmii Kütüphanesi'ne gönderilmiştir. Bu iş için de Ayasofya'da ilgili kütüphane hafız-ı kütüplerinden teşkil edilen bir tasnif heyeti çalışmış, 1836 yılında bir defter düzenlemişlerdir. (7)

I. Mahmud Galatasaray Mektebi Kütüphanesi'nin açılışından pek az sonra ölmüştür. Bu kitap - sever padişahın son kütüphane kurma teşebbüsü Nuruosmaniye Külliyesi içindeki kütüphanedir. Bunun bitirilip, hizmete açılışı ise I. Mahmud'un halefine nasip olmuştur.

Dr. Müjân CUNBUR

7) Aynı eser, S. 111.